

(۱)

جوانمردان و عیاران

با

تحقیقات تاریخی راجع بیکي از احزاب اجتماعی و سیاسی خراسان

سی سال بیشتر در اکثر شهرهای وطن ما، فرقه‌ای از مردم موجود بود، که آنرا در قندهار (خوان) و در کابل (کا که) می‌گفتند، و بقایای این طایفه تا کنون بنظر می‌آید. این مردم روش مخصوصی اخلاقی داشتند، و کردار و گفتار آنها، نیز از سواد اعظم جامعه متمایز بود، جوانمردی و فتوت و وارستگی و عدم اعتناء بزخارف دنیوی از معیشت اینها بود، حیات شان معجونی بود از اخلاق بیکو و رندی و تصوف و عیاری. از خلال سطور تاریخ چنین پدید می‌آید، که این طایفه درازمه سابق شهرتی داشت و مخصوصاً بخراسان اندر زیادت بود، و کارهای بزرگی را نیز در تاریخ کشور ما انجام داده‌اند. ظاهراً این طایفه دارای تشکیلات حزبی نیز بوده‌اند، و کتابیکه درین مسلك شامل میشده‌اند، مبادی و اصولی را در حیات اجتماعی بر خرد قبول کرده‌اند، و «جوانمردی» مسلكی بوده است اجتماعی که بهم از پند و موعظه است، حس همدردی و تعاون درین طبقات تعمیم گردد، و رسم «فتوت» به جهان آید. این مسلك شریف و جوانمردانه، بزور دهور منسوخ گردید، و مبادی مفید و ارجمند آن از بین رفت و اکنون اثری از آن پدید نیست، فقط مشتی جاهل و اوباش خود را «دینه خوان» و با «کا که» گویند، و آنهم اکنون کمتر بنظر می‌آید، گویا بقایای منسوخ این روش هم درین سی سال اخیر کاملاً از بین رفت.

احزاب سیاسی و اجتماعی، و جمعیت‌هاییکه بریک مبدا و عقیدتی فراهم می‌آیند، همواره نمودار کلتور زمان و هصر خویش‌اند، مطالعه در مبادی این گونه طوایف بکسانی لازم است که در تاریخ یک کشور یا یک جامعه نتج و کتنجکاو می‌کنند.

چون طایفه «جوانمردان» و «عیاران» بیکي از طوایف تاریخی و احزاب اجتماعی آسیا و خراسان بود، و تاریخ این سرزمین نمیتواند، آنها را فراموش سازد، بنا برین درین مقاله خواستم، نبرخی از معلومات تاریخی را راجع به آنها فراهم گردانم، و از ماخذیکه تقدماً در دست است، نکاتی را فراچینم، تا سوابق تاریخی این گروه روشن گردد، و بدرد کسانی بخورد، که تشکیلات اجتماعی و اخلاقی و سیاسی از منته باستانی را جستجو میکنند.

اهل فتوت و مرام و اوضاع آنها

اهل فتوت جماعتی بوده اند از درویش و فقراء که از حدود قرن سوم هجری بعد در ممالک اسلامی تشکیلات حزبی تقریباً نظیر احزاب سیاسی حالیه داشتند و بسرعت عجیبی رو بترقی و کثرت بودند .

این جماعت طبقه ای از متصوفه ، و بعبارة آخری عوام این طایفه محسوب میشدند ، و غرض ایشان از داشتن تشکیلات و حفظ جمعیت خود و ادا داشتن طبقه عوام پر عایت اخلاق حسنه ، و ترک عادات ذمیه بود . و مرام و آداب و احکام و علایم خاصی داشته اند ، که آنها را در کتبی بنام (فتوت نامه) مدون میکردند ، و ازین فتوت نامه ها بعضی نسخ نیز هنوز موجود است .

ملاحسین واعظ کاشفی هروی که در سال (۸۹۱۰) فوت کرد ، و خود را باین جماعت منتسب میداشت در باب اهل فتوت و مرام و مقصد و آداب و علایم ایشان رساله ای با اسم «فتوت نامه سلطانی» نوشت ، و يك نسخه ناقص آن در تهران است ، که مطالب ذیل از آن نقل گردیده است .

موضوع فتوت :

« موضوع علم فتوت فس انسان باشد ، از این جهت که مباشر و مرتکب افعال جمیله و صفات حمیده گردد ، و تارك و رادع اعمال قبیحه ، و اخلاق رذیله شود بارادت ، یعنی تجلبه و تخریبه و تزکیه و تصفیه را شعار و تار خود سازد ، و رستگاری یابد ، و بنجات ابد رسد »

مراتب فتوت :

« و فتوت راسه مرتبه است ، اول سخا که هر چه دارد ، از هر چکس و ندارد . دوم صفا که سینه را از کبر و کینه پاک و پاکیزه سازد ، و در مرتبه آخر و فاست ، که هم با خلق نگه دارد و هم با خدا . »

اثمه و مراسم داخل شدن باین مسلک

هر که مظهر صفت فتوت باشد او را (فتی) گویند ، و جمع این کلمه (فتیان) است . حضرت ابراهیم خلیل به عقیده اهل فتوت اول نقطه دایره فتوت و ابوا فتیان است . بعد از او یوسف صدیق . سوم یوشع بن نون . چهارم اصحاب کهف . و پنجم مرتضی علی . اهل فتوت هر وقت مطلقاً (فتی) میگفتند ، غرض شان امیرا المؤمنین علی بوده و سند سلسله خود را به آن حضرت منتهی میکردند و میگفتند : « لافتی الا علی لاسیف الاذ و الفقار »

اهل فتوت هر دسته مرید پیر یا شیخی بودند ، که باو دست ارادت میدادند ، و از جان و دل فرمان او را مطیع بوده اند ، و احکام و او امر او را مجری میشده اند ، و شرایط ارادت پنج بود ، اول توبه بصدق . دوم ترک علایق و اشغال دنیائی . سوم دل بازبان راست داشتن چهارم ، افتداه درست کردن . پنجم در مرا دات برخورد بستن .

اوازم مرید گرفتن (۲۸) بود ، که ازان جمله (۴) شرط اول این بود :

* اما چهار شرط اول آنکه مرید را غسل بفرماید ، دوم تحقیق مهم مرید کنند که پیش ازین دست ارادت بدیسگری نداده باشد ، سیم چون خواهد دست مرید گیرد ، اول صلوات فرستد بر محمد ، و آل محمد علیهم الصلوٰة والسلام ، چهارم آب و نمک در مجلس حاضر کننده (۱) کسانیکه در حلقه اهل فتوت وارد می شده اند ، غیر از بزر باید سه نفر دیگر را نیز خدمت کنند ، و این سه نفر بعد از مرشد بزرگ از ارکان زمامداران اهل فتوت بودند ،

۱ - نقیب : که شغل او تفحص احوال و رسیدگی بغور امور و حسب و نسب اهل فتوت بوده ، و گویا درین جمعیت حیثیت مفتش را داشته است .

۲ - پدر عهد : که این شخص بعد از تحقیقات نقیب ، اشخاص داوطلب را بعهد خدا می درآورد ، و آیه عهد و عهد نامه و خطبه طریقت را بر او میخواند .

۳ - استاد شد (به تشدید دال) که میان کسی را که داعیه قبول این مسلک و سا کردی چنین استنادی را داشته باشد ، و او را پس از اجرای آداب میان بستن (خلف و فرزند صدق) میگویند .

در موقعیکه میان کسی را برای قبول مسلک فتوت می بستند ، آداب مخصوص داشتند ، که شرح آن از روی فتوت نامه چنین است :

در مکان وسیع یا کبیره ای مجلس می ساختند ، و پیر و پدر عهد و استاد شد ، و نقیب و برادران طریق حاضر می شدند ، و دو سجاده را و قبله یکدیگر برای پیر ، و یکی برای استاد شد می انداختند ، و دو برادر طریقت بردست چپ پدر عهد می نشستند ، و اگر پیر حاضر نبود ، مصحفی بر روی سجده او می نهادند ، و کفاسه آب صافی در مجلس حاضر میکردند ، و قدری نمک سپید پاک که هیچ چیزی باوی آمیخته نباشد ، می آور دند ، نقیب بر می خواست ، و پس از فراغت آیه مخصوصی نمک را در آب میریخت ، پس چراغ پنج فیتله (به سوز) روشن میکردند ، و آیه نور فراغت میشد ، پس عهد را فرزند را پس از خواندن آیه عهد ، بعهد می آورد ، و نصایحی باو میداد ، سپس استاد شد ، بر او میخواست ، و فرزند را بطرف چپ خود نگاه میداشت ، و دو روی به پیر میکردند ، و استاد دوازده امام باد می نماید ، پس بدست راست دست فرزند بگیرد ، چنانکه انگشت ابهام خود بر انگشت ابهام او نهاد ، و باندگی راجع گردد ، پس سه بار کلمه شهادت برو خواند ، و بتجرید او را از کتایب توبه دهد ، پس دست چپ بر سر فرزند نهاد ، و نظر بصفه های مجلس کند ، پس فاتحه بخواند ، و تکبیر فرستد ، و سندی پیران و اهل شد و بیعت را یاد کند ، و علیحده پیر و استاد خود را ذکر التخییر گوید ، پس دست چپ از سر روی بکنف راست وی فرود آورد ، و صاووات فرستد بر رسول و اهل بیت او ، فرزند همانجا بگذارد ، و خود سه قدم باز پس رود ، پس فاتحه بر خواند ، و پای راست یک قدم فرمایش نهاد ، پس سوره اخلاص بخواند ، و پای راست پیش نهاد ، و یکبار سجاده شد را از کتف خود بگیرد ، و بدست چپ فرود آورد ، پس شد را راست بر میان سجاده اند زد چنانکه چون نماز گزارد ، پیشانی بر میان شد باشد ، پس شیخ بر خیزد ، و دور کعبت

(۱) از نسخه خطی فتوت نامه واعظ کاشفی ، که آقای عباس اقبال در یک مقال

نداشد بگزارد ، و میان بستگان در عقب به وی اقتداء کنند ، پس سلام باز دهد . و شبیخ
 اینجا خطبه طریقت بخواند ... پس چون خطبه خوانده شود ، ارکانی که در کتاب فتوت
 نامه مذکور است بخوانند ، و بر فرزند حجت گیرند سه بار . آنگاه استاد شد بر خبزد ،
 و هر دو دست زیر شد در آورد ، پس دست از روی سجاده بردارد ، و بوسه بر میان شد دهد ،
 و بر کتف خود اندازد . پس روی بقبله بایستند چنانکه هر دو انگشت ابهام پای بر کنار
 سجاده باشد و باز شد راز کردن خود بدست راست فرود آرد ، و شد بر سر سجاده اندازد
 پس دست چپ را بلند دارد ، و بر کردن فرزند اندازد ، چنانکه هر دو سردر پیش میان وی
 بهم رسد ، و شدرا حمل دهد ، و سه کورت بعبان فرزند رساند . اول بدست راست فرود آرد ،
 و بگوید یا حی یا قیوم . پس بدست چپ فرود آرد و بگوید یا ذاالجلال و الاکرام . سیم بار
 عبان فرزند رساند بگوید یا هویان هو ، لاله الاهو . پس دعای فتوت امام جعفر صادق
 بخواند . پس کمره شدزند آنکه سخنی که باید گفت در گوش فرزند بگوید ، پس آب نمک
 را بحضوران بچشاند ، و اگر حلوا باشد بشرط برساند . پس بعد از سه روز فرزند را بنظر استاد
 آورند ، و استاد کمره از میان وی بکشاید ، و گوید ، که هشتم میان این فرزند یقینا و اکنون
 کشادم یقینا ، پس شد را بگردن فرزند اندازد ... (۱)

این بود رسوم مخصوص داخل شدن بدایره اهل فتوت ، که فرار توضیح فتوت نامه ، آب
 نمک « اشارتست بدانکه اهل طریقی باید که چون آب صافی و روشن دل باشند ، و حق نمک
 بکدیگر رعایت کنند . تا چون آب و نمک در همه جاراه داشته باشند ... »
 به عقیده اهل فتوت خلفای امیر المؤمنین علی در میان بستن چهار تن بودند ، که هر یک
 را حضرت بولایتی فرستاد ، اول سلمان فارسی مامور مداین دوم داؤد مصری مامور مصر
 سوم سهل رومی مامور روم چهارم ابو محجن نفقی مامور یمن . سندیان بستگان هر یک از ممالک
 یسکه ازین چهار تن می پیوسته ، سندیان ماموران الهند و خراسان و طبرستان و عراق عرب
 و عجم به سامان . و سند ساکنان مصر اسکندریه و حلب و تواج داؤد مصری . سندا اهل
 روم و مغرب و بعضی از اواحق آذربایجان به سهل رومی . و سندا اهل یمن و عدن و هرمز
 و هندوستان تا سرحد چین به ابو محجن . (۲)

لباس فقیان :

فقیان لباس وصله و ناچههای مخصوصی باالوان مختلف داشتند ، که مجموع آنها را
 (لباس الفتوه) می گفتند . و گویا از میان آنها آنکه از همه بیشتر نماینده فقیان
 و لباس خاص ایشان محسوب می شد ، شلوار (سروال) مخصوص بود ، و شلوار فتوت
 پیش فقیان حکم خرقه را در نزد متصوفه داشت .

این جوژی نیز گویند ، که لباس اهل فتوت شلواری است ، که آنرا بهر کسیکه
 داخل این طریقت می شود ، می پوشانند چنانکه صوفیه مریدرا بر رفع مجلس میسازند (۳)

(۱) فتوت نامه (۲) مجله شرق

(۳) مجله شرق بحواله تلبیس ابلیس ص ۴۲۱

عیاری و عیاران

چنانچه گذشت مسلک جوآنمردی و فتوت که داری اساسی متین و مفید بود، و شالوده آن بر اصلاح اخلاق و سازمان اجتماعی گذاشته بودند، در برخی از بلاد و شهرهای خراسان زیاده تر به رندی و لاابالی گری و ابتذال میل کرد، و به نام (عیاری) شهرت پیدا کرد و منسوبین این روش را (عیاران) گفتند، که اغلب آنها رهن و طرار بوده اند.

رجل عیار در اصطلاح عرب شخص کاری و هوشیار و چالاک است، که دارای ذکاوتی بوده، و حرکت وی زیاد باشد (رجل عیار اذا كان كثير الطواف و لحرکه ذکباً)

این گونه اشخاص همواره در هنگامها و فوغها دست داشتند، و در خراسان و سیستان زیادتر بودند. اینها در هر شهر سرهنگی و رئیس داشتند، و گاهی در یک شهر چندین سرهنگ و چند هزار عیار موجود بوده است، و گویند یعقوب لیث صفار هم از سرهنگان این طایفه بوده است (۱)

عیاران در تاریخ سیستان همواره موقعیتی سزا داشتند، و در اغلب حوادث تاریخی آن شارسستان عظیم، آنها را دستی بوده است.

مواف نامعلوم تاریخ سیستان بارها از این طایفه نام می برد، و کار نامه های آنها را روشن می سازد، و از آن پدید می آید، که عیاران اشخاص کاری بودند، و کارهای مهمی می کردند سرهنگان این طایفه نیز از رجال معروف و نامدار عصر خویش بشمار می آمدند، و همواره در تبدیل زمامداران و حکومتها دست داشتند، و در اغلب هنگامها قیادت می کردند، و درین وقتهاست که مسلک جوآنمردی و فتوت رنگ سیاسی و هنگامه جوئی را بخود گرفته و به (عیاری) تبدیل شده است.

پس باید گفت، که جوآنمردی و فتوت بدوا مسلک اخلاقی بود، بعد از آنکه نشر و تعمیم یافت، در اطراف خراسان یک روش سیاسی و انقلابی تبدیل قیامت نمود، و سرهنگان و بزرگان این طایفه همواره بازیگران برجسته هنگامها و تحولات سیاسی بوده اند، که با اصطلاح بیپهقی و مورخان آن عصر باید آنها را در فوغا گفت.

تاریخ سیستان هنگامها های عیاران را شرح میدهد، و نام بسی از سرهنگان این طایفه را می برد، که می توان از آن اهمیت اجتماعی و سیاسی آنها را بر آورد، و برای تکمیل مقصد ذیلا برخی از این حوادث تلخیص می گردد.

در حدود (۲۰۰ هـ) که یکی از پهلوانان معروف سیستان حمزه بن عبدالله اندر آنجا قدم علم کرده بود، (ابوالمریان) که مرد عیار بود، و از سرهنگان و سر فوغایان سیستان بشمار میرفت، یکی از یاران محمد بن حنین بن محمد القوسی (حکمدار سیستان) بوده است (۲) همداران اوقات عیاران سیستان برای کسانی که دا و طلب حکمداری بودند، یکسانه مدار امید و تکیه گاه بشمار می آمدند، چنانچه لیث بن فضل در و قتیکه بر محمد بن الاشعث

(۱) حواشی آقای بهار بر تاریخ سیستان ص ۱۶۱

(۲) تاریخ سیستان ص ۱۶۱

غالب آمد ، ووی را بدر یارس شهر زرنج بر آویخت ، بگفته مواف تاریخ سیستان « هر چه سیستان بدست کردی ، طعام ساختی ، و عیاران سیستان را مهمان کردی و خلعت دادی ... » (۱) در حدود سال (۲۱۶ هـ) که محمد بن اسحاق حکمدار سیستان بود ، « در بست مردی بیرون آمد از جمله عیاران سیستان و غوغا روجع شد ، و محمد بن اسحق بیرون شد و حرب این عیار ، « ... » و سال (۲۲۱ هـ) « ز عیسی بن احمد بحرب آن عیار فرستاده شد به بست و آنجا شد و ایشانرا بپراگند ، و به سیستان باز آمد ... » (۲)

سفاریان و عیاران

حوادثی که در بالا از تاریخ سیستان آورده شد ، روشن میگرداند ، که عیاران سیستان در حدود (۲۰۰ هـ) یک جمعیت بزرگ انقلابی و همگامه جوانی بود ، و اشخاص داعیه طلب همواره ازینها مدد میگردفتند ، و قوت می جستند ، آل صفار که ازدود ما آنها ی معروف سیستان بودند و میخواستند کانون آزادی را در خراسان روشن بکنند ، نیز در اوایل احوال ازین طایفه کار میگردفتند ، و همواره با عیاران سیستان رابطه داشتند .

عیاران با یعقوب لیث موسس دودمان سفاریان مدد کار بودند :

در حدود (۲۳۰ هـ) که صالح بن نصر در بست و سیستان برخاست یعقوب و عیاران سیستان اورا قوت کردند ، و همه قوت سیاه او از یعقوب بن الیث و عیاران سیستان بود ، و این اندر ابتدا کار یعقوب بود (۳)

یعقوب و دو برادر او عمرو و علی ، و درهم بن نصر و حامد بن عمر و مشهور به سرماتک (۴) ظاهراً از مشایخ فرماده هان عیاران بودند ، زیرا در حوادث ابعدهمین سرماتک و یعقوب با عیاران خود کارهای بزرگی را انجام میدهند ، و هر بهای عظیم میکنند . (۵)

بعد از آنکه یعقوب و بزرگان آل صفار در میگذرند ، و نوبت حکمداری با ولادو اسباط آنها منتقل میگردد ، نیز عیاران را با دو دغان آل صفار رابطه ایست قوی چنانچه در حدود (۲۳۰ هـ) یکی از موالی محمد بن عمرو لیث که محمد بن هرمز المولی المشهور به مولى سندلی بود ، در راس عیاران سیستان فرار داشت ، و این شخص توانست که یکی از کودکان ده ساله بقية السیف آل صفار ، ابوحنص عمر بن یعقوب بن محمد بن عمرو اشرا بمیان آورد ، و باین وسیله بمسئولیه عیاران حکومت سیستان را تصاحب نماید ، ولی عیاران سیستان که با صفار رابطه قدیم و عهدی قویم داشتند ، محمد بن عباس کور کی را به قیادت خویش برداشتند ، و بفرار شدند و با مردم ناروای

(۱) تاریخ سیستان ص ۱۷۶

(۲) تاریخ سیستان ص ۱۲۹

(۳) تاریخ سیستان ص ۱۹۲

(۴) سرماتک ، ترکیب پشتو است ، و بر شخص فتنه انگیز و طرارو مفسد اطلاق میگردد

و معنی تحت اللفظ آن (سرشکن) است در نسخه تاریخ سیستان عیناً سرماتک نوشته شده که به قاطب آنرا سرماتک هم خوانده اند ، در پشتو تا کنون این کلمه در مورد اشخاص صیغه زود عصبی می شوند و جنگ می کنند و دست می اندازند مستعمل است .

(۵) صفحات ۱۹۵ - ۱۹۸ - ۱۹۹ تاریخ سیستان دیده شود .

سندلی مخالفت ورزیدند ، تا که اخیراً کودکی موفق آمد ، و امیر باحفص هم وصفاری را بخت سیستان نشاند ، و درین حوادث عیاران سیستان کار بزرگی را انجام دادند ، و کان ذلک فی رمضان (۲۹۹ هـ) (۱)

دیگر از مشاهیر عیاران سیستان (زنگاود) است ، که در حدود (۳۰۰ هـ) هنگامیکه باحفص صفاری به حکمدار دربار سامانی حسین بن علی مروزی تسلیم میگردد ، و پامر احمد بن اسماعیل سامانی به هری برده می شود ، این عیار بزرگ نیز با ایشان است ، و وقتیکه باحفص مذکور پامر یاد شاه سامانی و به سمرقند فرستاده شد ، (زنگاود) عیار در ربیع الاول (۳۰۱ هـ) با عیاران دیگر که همواره مدار هیاو و نهضت و جنبش بوده اند ، و کانون آزادی خواهی را گرم نگاه میداشته اند ، کشته می شوند (۲)

دیگر از سرداران عیاران (احمد نیا) نامداشت ، که همدران عهد (حدود ۳۰۱ هـ) در فتنه املیخ (نام اوقی) که بدر شهر سیستان آمده بود ، و خویشان را با مارت خطبه کرده بود ، با عیاران خویش برخاست ، و آن مدعی را بکشت بعد از بن فضل بن حمید بامیری سیستان رسید ، و این شخص با محمد بن حمدویه ، که بغواش عاصی شده بود ، دست فراغله و مال سلطانی دراز کرده بود در آویخت ، و او را و یاران او را که عیاران بودند ، پیرا گشتند و اسیر کردند و بکربان فرستادند (حدود ۳۰۲ هـ) (۳)

دیگر از وقتیکه بدست عیاران سیستان صورت گرفته ، حرب ایشان است با کشیر بن احمد حکمدار آنجا ، که بسال (۳۰۶ هـ) اتفاق افتاد ، درین نبرد عظیم سر غوغا و سرهنگ عیاران (کور کتر) نامداشت ، و وی حکم کرده بود ، که کشتن کشیر و همدران سال این حکم بحل اجرا در آمد ، (۴)

در محرم (۳۱۱ هـ) امیر بوجعفر به سالاری عیاران و امیری سیستان متمکن گردید و این شخص در مقابل عزیز بن عبدالله موفق بر آمد ، و مؤلف تاریخ سیستان گوید ، عزیز بهزیمت رفته بود ، باز آمد ، چون بدر شهر آمد ، عیاران بانگ امیر بوجعفر کردند و گفتند هرگز بر ما هیچ کسی سالار نکرده ، مگر او ، عزیز چون کار شهر متغیر دید و دلهای مردمان و عیاران از خویشان غور ، و هیچکس نزدیک او نشد ، و محبت امیر جعفر اندر دل مردمان جایگیر دید ، متعجب ماند ، بیرون شد از شهر ، و عیاران بانگ بواجعفر همی کردند ، ... (۵)

ازین روایت و حکایات سابق بر می آید ، که سالاران عیاران با مارت و حکمداری هم رسیده بودند ، و اشخاص معروفی بدین جمعیت پیوسته ، که همواره مدار سیاست و حکمداری سیستان بوده اند .

(۱) تاریخ سیستان ص ۲۹۹

(۲) تاریخ سیستان ۳۰۱

(۳) تاریخ سیستان ص ۳۰۳

(۴) تاریخ سیستان ، ص ۳۰۸

(۵) تاریخ سیستان ، ص ۳۱۰

عیاران دوره غزنویان :

در دوره سلطنت غزنویان که لشکر سلطان محمود با امیر خلف سیستانی می جنگد ، در حدود (۳۹۰ هـ) باز هم نامی از عیاران برده می شود ، و بسال (۳۹۱ هـ) امیر طاهر را یآوری میدهند ، و با وی همراهی میکنند ، و بعد ازین عیاران بطرف فداری سلطان محمود بانگ می زنند ، و بالشکریان وی همکاری میکنند . (۱)

بعد از مرگ سلطان محمود ، در حدود (۴۲۳ هـ) عزیز فوشنجی از دربار سلطان محمود به حکمدهاری سیستان می آید ، و درین اوقات شورش های عیاران در سیستان زیاد بود ، تا که (حاجب فضاء) یکی از مامورین بزرگ دربار ، به استیصال آنها کوشید و بقول مؤلف تاریخ سیستان ، شورش عیاران کمتر شد ، زانکه حاجب تنی چند بدونیم کرد ، باز عزیز سرهنگان را باز گرفت ، و بتازبانه بزد ، و نقیبانرا (که از رهنمایان عیاران بودند ، و شرح آن گذشت) کردن بزد ، و دونیمه کرد ، و کاری سیاست فرو گرفت . اندرین هنگامه (ناصر کارش) یکی از سرداران و سرهنگان عیاران بود ، که عزیز فوشنجی وی را مورد مصادره قرار داد ، و بعدرین سال سرهنگ مذکور فرمان یافت ، و عزیز مال او را از زن او بستد (۲)

دیگر از حرکات بسیار مدهش عیاران سیستان در اواخر سال (۴۲۹ هـ) روی داد ، که محرکان این جنبش احمد بن طاهر و سحاق کاکازین ، و شکیبان بکر ، از سالاران عیاران بودند ، این سالاران با دو هزار هیاران بحرب امیر بو الفضل حکمدار سیستان برآمدند ، و همه عیاران و سرهنگان و شهنگان فراهم آمده بودند . امیر بو الفضل برانها غالب آمد ، و سالاران سابق الذکر بگریختند ، و اکثر بزرگان عیاران مأخوذ گشتند ، و باریک سیستان محبوس شدند ، امیر احمد طاهر سالار عیاران که گریخته بود ، مردم بسیار جمع کرد ، و بانترکان یکی شد ، و بدو کرکوی فرود آمد ، و پیش زره غارت کردن گرفت ، تا که امیر بو الفضل از سلطان محمود کمک خواست ، چون سلطان لشکری را فرستاد ، بالاخره امیر بو الفضل به کمک ترکان با (۵۰) هزار سوار بر احمد طاهر زد ، و وی را عقب شانند ، و کان ذالك فی ربیع الاول (۴۳۲ هـ) (۳)

همچنان در عصر امیر مودود غزنوی بسال (۴۱۳ هـ) که طغرل سیستان می آمد ، دو نفر از سالاران عیاران که (بالیت بوزی - و بو محمد منصور) باشد ، با یاران خود بطرف فداری امیر بو الفضل حکمدار موصوف قیام کردند ، و بالشکر طغرل حربی صعب نمودند ، تا بالاخره طغرل مذکور تا کام از سیستان بر گشت ، و غزنین را زیر و زبر ساخت (۴) .
باینصورت همواره عیاران را در حربها و کشمکش های سیاسی دستی بود ، و سالاران آنها سرآمد رجال حربی قرن سوم هجری اندر سیستان و خراسان بشمار می آمدند ، و نهضت ها و قیام های لشکری آنها همواره در تحول او ضاع سیاسی و سلطنتی دخیل بوده است .

(۱) تاریخ سیستان ص ۳۷ - ۳۵۱ - ۳۵۶

(۲) تاریخ سیستان ص ۳۶۳

(۳) تاریخ سیستان ص ۳۶۵

(۴) تاریخ سیستان ص ۳۷۱

عیاران هرات :

پیشتر گفتیم که عیاران را در - یستان و خراسان دستی و شهرتی بود . بعد از (۶۰۰ هـ) که آن صفحات مورد تطاول چنگیزیان قرار گرفت ، عیاران در آن مواقع خطر ناک باینویان کمکها کردند ، و اندر مدافعت و مقاتلت مردانگی ها نمودند . مؤلف تاریخ هرات سیفی هروی در کتاب خویش بسی از قصص و مردانگی های عیاران رامی نویسد ، و گوید که در بغاوت تاراج چنگیزیان ، عیاران هرات دفاعهای مردانه نمودند ، و به بینویانیکه یغما ، چنگیزیان آنها را بی آب و نان ساخته بود ، بهرجانانی و غذائی رسانیدند . از جمله عیاران هرات که بعد از ویرانی و یغمای آن شهر با برخی از مردم بقية السیف کمک ها کردند ، و برای مدد شرف الدین خطیب جمرتان تا مناطق دور بغرض بدست آوردن غله و خوردنی ها رفتند ، و تا چهار سال آن بینویان خانه خراب را از یغمای مرگ نجات بخشیدند ، یکی فخر آهنگر بود ، که باده تن از عیاران خویش بجانب فهستان رفت ، و دیگری هم رشید برجی بود که بجانب غور عزیمت کرد ، و اصل مدد به حصار کابلوین رفت ، و عیارانیکه به فرجستان رفته بودند ، بر لشکر تولو خان زدند ، و بنجاه اسپ را بهرات آوردند ، و همچنان رشید برجی از مرده خروار غله برسانید ، و عیاران هرات بدینصورت کار و انهای ابریشینه و جامه های نرمینه و شکر را بهرات آوردند ، و بقول صاحب تاریخ هرات آن طایفه به « شکر خواران » مشهور گشتند (۱)

عیاران ایران و عراق پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فتیان یا جوان مردانیکه باطراف ممالک اسلامی منتشر گشتند ، بالاخره اخلاق فتوت را از دست داده بودند ، اینها پیش از قرن (۵) هجری در ایران و عراق بمنوان (مجاهد ، غازی متطوعه) نیز می جنگیدند ، و همینکه این جماعت برور زمان عقاید خالص اسلامی خود را از دست دادند ، بنام (عیاران) شهرت یافتند . در سال (۵۳۲ هـ) پس از قتل الراشد بالله خلیفه عباسی (۵۲۹ - ۵۳۲ هـ) رئیس یکدهسته عیاران بنام (ابن بکران) که در بغداد قدرتی بهم رسانیده بود ، جمعی از عیاران را گرد خود جمع آورد ، و والی بغداد شریف ابوالکرام از وهراسان شده ، برادر خود را پیش او فرستاد . تا برسم اهل فتوت میان بندد ، و شلووار فتوت پوشد ، عاقبت شحنة بغداد و وزیر خلیفه ، والی را بقتل او وا داشتند زیرا ابن بکران خیال داشت بنام خود و یکی از رفقاییش سکه بزند (۲)

(۱) تاریخ نامه هرات طبع کلمکته ص ۸۱ - ۹۰

(۲) مجله شرق بحواله ابن اثیر و قایح ۵۳۲ هـ

خلیفه بغداد و پادشاه روم

در لباس اهل فتوت :

خلیفه الناصر الدین الله عباسی که یکی از مشاهیر این طایفه است ، بعد از آنکه بخلافت رسید با اهل فتوت مابل گشت ، و در سال (۵۷۸ هـ) بردست مالک بن عبدالعبار شلوار فتوت پوشید ، و در صدد برآمد که جمعیت فتیان را به تقلید سواران مجاهد فرنگی که در شام بجنک صلیبی اشتغال داشتند و بطبقاتی نیز منقسم بودند ، تحت نظم و اداره نظامی بیاورد ، و مثل فرسان عرب و شوالیه های صلیبی از ایشان جمعیتی درست کند ، و خود رئیس و فرمانده آن طایفه باشد . بهین نیت امراء و سلاطین مسلمان اطراف را که پیر و امر او بودند ، بقبول لباس فتیان خواند ، و جهت ایشان شلوار فتوت فرستاد ، و رسم فتوت را در بلاد منسوخ ساخت ، و کسی را حق اتخاذ این عنوان نبود ، مگر آنکه از جانب او شلوار بیوشد ، و شربت نمک آب ناصری ، در اطراف ممالک روان گردید .

یکی از سلاطین که درین مرحله تبعیت خلیفه را پذیرفت پادشاه سلجوقی روم سلطان عزالدین کیسکوس (۵۶۸ - ۵۶۱ هـ) بود ، که در خدمت او لباس فتوت پوشید ، و کاس مروت (شربت نمک آب) نوشید ، و بتبع او در دیار روم (آسیای صغیر) جماعتی در این سلك وارد شدند (۱)

عبدالحی حبیبی (باقی دارد)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی